

СТЕПАН ВЕЛИКДАН

На основі джерельних матеріалів розглядається життєвий шлях та науково-просвітницька діяльність видатного українського пасічника Степана Петровича Великдана, продовжувача справи свого батька – відомого діяча вітчизняного бджільництва Петра Івановича Прокоповича, внаслідок чого аналізується його особистий внесок у становлення та розвиток вітчизняної бджільницької науки.

Ключові слова: бджільництво, Прокопович, школа, вчитель, помічник, почесний громадянин, книги українською мовою.

Ім'я видатного українського пасічника Степана Петровича Великдана – продовжувача справи свого батька, відомого діяча вітчизняного бджільництва Петра Івановича Прокоповича, – відоме не тільки в Україні, а й за її межами. Степан Петрович був видатним практиком, талановитим педагогом, уважним експериментатором, невтомним дослідником, палким пропагандистом бджолярської справи, завзятим патріотом України, а також активним громадським діячем.

Народився Степан Великдан 14 липня 1819 р. (за старим стилем) в селі Митченки Конотопського повіту (в даний час Бахмацький район) на Чернігівщині. Як стверджує дослідник Василь Різниченко, в метричних книгах Покровської церкви за 1819 р. під № 15 було записано: «14 липня від дівки, що в домі поручика Петра Прокоповича тимчасово живе, Ганни Боровиківни, народився незаконно прижитий син Степан. Хрестив його священник Олексій Яблунівський, настоятель місцевої Варваринської церкви». «Восприємником тому младенцу від святого хрещення був козак Яків Мовчан» [1, 5].

Батько Степана – Петро Іванович Прокопович. Про його батьківство довго не знали. В листах, публікаціях, «в пасічницькій літературі» Степан Великдан був відомий як «помічник Прокоповича», учень Прокоповича, улюблений учень, учень школи Прокоповича. Відомий український історик Олександр Лазаревський одним із перших дослідив, що Великдан є рідним сином Петра Прокоповича. Краєзнавець В. Різниченко підтвердив цей факт, знайшовши метричні книги та документи, і зробив припущення, що мати Степана, Ганна Боровиківна, «можливо, що се була наймичка, кріпачка, служниця, робітниця» в родині Прокоповичів [1, 6].

Степан мав двох сестер – Онисю та Зиновію [2, 21]. Онися мала шлюб з губернським секретарем Костянтином Федоровичем Мельниковим [3, 12]. Зиновія була ключницею в школі бджільництва на Пальчиківському хуторі. Подальший життєвий шлях Зиновії, на жаль, не відомий.

Навчався Степан у Конотопській повітській школі, яка «видала похвальний лист за посильну працю і для заохоти надалі учневі другого класу

Степану Великдану, який під час проведення в зазначеній школі прилюдного іспиту засвідчив ознаки пильності, особливої благо звичайності та вельми добрих успіхів протягом шкільного року і підчас окремих іспитів. Похвальний лист підписали «Почесний доглядач Конотопської повітової школи, колезький радник Гамалія та штатний доглядач Конотопської повітової школи Божко» [4, 278].

З самого дитинства Степан допомагав батькові доглядати бджіл. На його очах була створена школа бджільництва, збільшувалась кількість вуликів пасіки. Кмітливий хлопець проводив досліди з бджолами, робив опис спостережень, вів листування. Під керівництвом Петра Івановича він добре засвоїв науку про бджільництво. Після закінчення повітової школи, в свої шістнадцять років, як писав Петро Іванович, придбав Степан повні пізнання і досвідченість, завжди чудово виконував свої обов'язки, брав участь у навчальному процесі школи, був наставником не тільки у викладанні уроків учням, але і в навчанні їх добрій поведінці. З 1835 р. Степан Петрович стає добрим помічником батька у школі бджільництва [5, 287]. Прокопович наголошував, що «він один може справно переписати його рукопис, задовольняюче диктувати і виправляти зшитки школярів» [1, 7].

У 1836 р. члена Імператорського Московського товариства сільського господарства міщанина Великдана було нагороджено срібною медаллю з написом «За усердие» на Аненській стрічці (стрічка ордену Св. Анни) [4, 224]. У 1838 р. Петро Прокопович в листі до Товариства прохає надати учителю і помічникові, купцеві 3-ої гільдії Великданові право учителя шкіл Міністерства народної освіти [4, 225].

Клопотання про надання Степану Великдану звання «Почесний громадянин» Петро Прокопович розпочав на початку 1836 р. перед Імператорським Московським товариством сільського господарства. Президент цього товариства, князь Д.Б. Голіцин, 18 квітня 1838 р. відправив листа до Міністерства державного майна з клопотанням надати купцеві 3-ї гільдії Степану Великдану звання «Почесний громадянин» в знак пошани за його корисну учительську пасічницьку працю в заснованій дійсним членом Московського Товариства сільського господарства Петром Прокоповичем школі. Але на підставі зводу законів Російської імперії (том IX, ст. 367, 369 і 370) отримати почесне громадянство мали право: а) учні, що дістали освіту в одному із російських університетів; б) в Академії мистецтв; в) купці перших двох гільдій. Купець же Великдан не підходив ні під жоден з цих пунктів [4, 234]. І лише при святкуванні ювілею школи бджільництва на відзнаку 20-річчя її відкриття у 1848 році «Конотопський 3-й гильдии купец Великдан, за отличное усердие в преподавании пчеловодства» одержав звання «личного почетного гражданства» [6, 71]. Це особисте і спадкове звання,

Надгробні плити П.І. Прокоповичу та С.П. Великдану на місці їх поховання

введене в 1832 р., давалося особам, що не належали до дворянського роду. Власник звання мав наступні привілеї: звільнення від рекрутської повинності, сплати подушної податі, право на свободу пересування, вибору місця проживання. Почесний громадянин не підлягав тілесним покаранням, мав право брати участь в місцевому самоврядуванні. Дозвіл на присвоєння звання давав сам імператор [7, 244].

«В утриманні школи і в навчанні учнів допомагає мені тепер один Великдан, виконуючи обов'язки помічника і викладача бджільництва, а бувший помічник Мельников уже 3 роки як відхилився від виконання цього заняття і по школі не числиться», – так написав в донесенні Товариству сільського господарства про школу бджільництва 10 січня 1845 р. Петро Прокопович [7, 222].

22 березня (4 квітня за ст.ст.) 1850 р. у своєму помісті, в селі Пальчики, помер Петро Іванович Прокопович – засновник школи бджільництва, автор першого втулкового вулика з рамками та роздільною решіткою. В некролозі, опублікованому в журналі «Москвитянин», було написано: «Существова более 20 лет, школа Прокоповича, вероятно не перестанет служить на общую пользу и в будущем: за это ручается имя бывшего помощника основателя ея, Почетного гражданина Великдана, под чье управление перешла она теперь» [8, 32].

Петро Іванович Прокопович перший заклав підвалини пасічництва як науці, а після його смерті С. Великдан продовжив розпочату ним справу. Отримавши після смерті П.І. Прокоповича

у спадщину школу, пасіку, земельні угіддя, засіяні медоносними рослинами, фруктовий сад, Степан не зменшив, а навіть збільшив усе спадкове майно. Засіяні медоносними рослинами поля досягали 200 десятин. Місцеві старожили згадували, що він мав до 10 000 вуликів. Щорічно звітувався за шкільні справи перед Міністерством державного майна, адже школа знаходилась в його підпорядкуванні і користувалась правами учбових ферм [9, 250].

Протягом 29 років школа бджільництва продовжувала навчати дітей селян, козаків, духовенства і навіть дворян. Великдан не допускав жодних змін у методиці викладання, запровадженій Прокоповичем [10, 22]. При школі діяла майстерня з виготовлення вуликів та існувала велика бібліотека, яка нараховувала більше трьох тисяч книжок, і щорічно поповнювалася дев'ятьма періодичними виданнями [14].

У 1878 р. школу відвідав відомий історик Микола Костомаров з конотопським землевласником С.І. Левченком. У своєму нарисі, надрукованому в газеті «Порядок» [11], він написав: «Он (С.П. Великдан) повел в сад, где во все стороны были разбиты липовые аллеи, в которых стояли ульи с пчелами, а затем были полосы с просеянными медоносными травами. Хозяин показывал нам ульи разного устройства... У меня, – сказал он, – есть здесь еще одна редкость и драгоценность. Он повел нас в другой угол сада и привел к деревянной избе, сложенной из толстых бревен и необмазанной. «Это келья Св. – она куплена у монахов Крупицкого

монастиря, где жил святой муж несколько времени в своей жизни» [12, 283].

У 1878 р. школа бджільництва відзначила свій 50-ти річний ювілей. Держава високо оцінила заслуги Степана Великдана в бджільництві, під час святкування нагородивши його орденом св. Володимира 4-го ступеню [13, 23407]. З 1845 р. нагороджені тільки орденами св. Володимира і Св. Георгія всіх ступенів одержували право спадкового дворянства. Степан Петрович Великдан з 1879 р. отримав ще і ранг Колезького реєстратора [12, 667].

С. Великдан написав більше 50 наукових статей, заміток, повідомлень, надрукованих в тогочасних періодичних виданнях «Труды императорского вольного экономического общества», «Хлеборобский журнал», «Хлеборобская газета», «Земледельческая газета», «Черниговские губернские ведомости» та інші [10, 22]. Перша стаття «Про втрати бджіл через недбале утримання їх зимою» була написана ним в 19-річному віці і опублікована у «Земледельческом журнале» 1838 року (№ 5). Він активно листувався з Степаном Олексійовичем Масловим – благодійником школи бджільництва і незмінним секретарем Імператорського Московського товариства сільського господарства. Після відвідин науково-дослідного господарства Петра Прокоповича у 1834 р. між ним і родиною великого пасічника підтримувались довголітні дружні стосунки. Підтвердженням цьому є привітання, надіслані благодійнику С. Великданом з нагоди 50-ти річчя службової діяльності та Новим роком [14, 55].

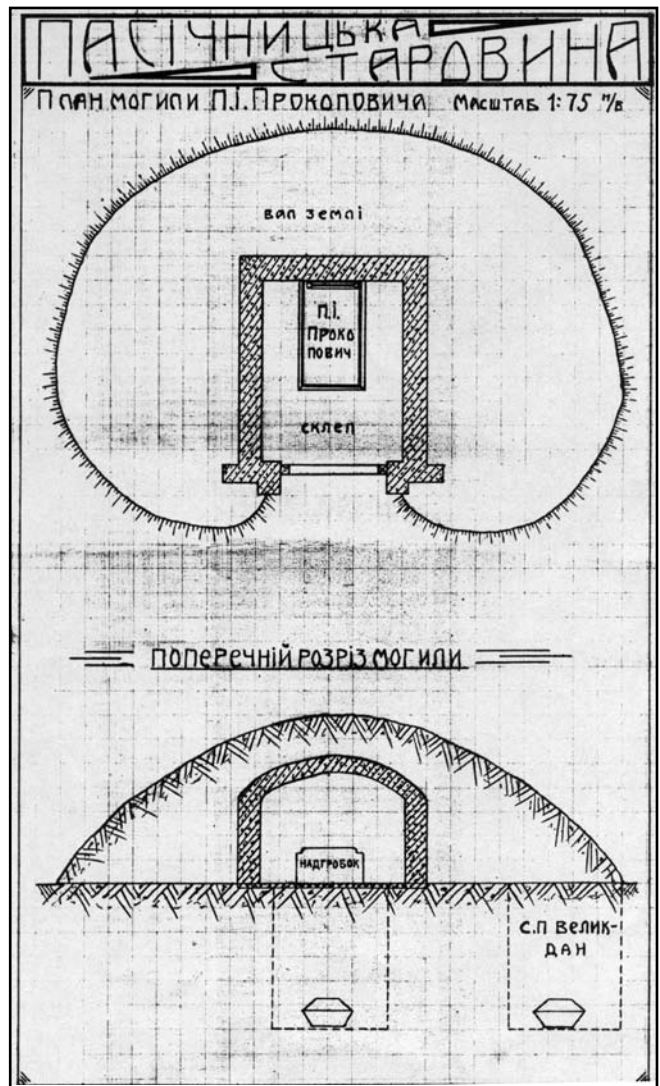
Крім бджільництва, П. Прокопович, а потім і С. Великдан займались вирощуванням тутових дерев та шовкопрядів [6, 173].

Багато зробив С. Великдан для упорядкування та належного утримання могили свого батька, на якій зробили грот, встановили пам'ятник – вулик, власноруч зроблений П. Прокоповичем у 1814 р.

З іменем Степана Великдана пов'язане і розповсюдження українських книжок у нашому регіоні. На пасіці в нього знаходилося велике зібрання книг, де кожен бажаючий міг отримати українське видання [4, 248]. Приділяючи значну увагу рідній мові, Степан Петрович надав свої праці для публікацій до україномовного журналу «Основа» [15, 8].

Степан мав «не шлюбну» жінку Марію Малиновську (померла у 1900 р., похована на цвинтарі в місті Бахмач Чернігівської губернії) [1, 19], чотирьох синів (Федора, Івана, Петра, Данила) та трьох доньок (Варвару, Євдокію, Ганну). Після ліквідації школи і пасіки син Федір з матір'ю переселились до Бахмача, де він де працював урядником, Іван виїхав на Кавказ [16, 9].

Нажаль, портретного зображення С.П. Великдана не збереглося. Старожили села Пальчики згадували,

План могили П.І. Прокоповича

що «був він з голеним обличчям, без усів і бороди, зовнішнім виглядом, подібним до Прокоповича, мав строгий вигляд і гучний голос». «Було як гука кого», – згадував старий дід Іван Шлапак, – «дак голос його чути за версту. Дуже любив природу та птахів. Був гостинним і хлібосолом. Не любив, коли хто з селян, звертаючись до нього, називав паном, а не по імені та по-батькові» [1, 19-20].

Зберігся запис у метричній книзі Троїцької церкви села Пальчики, Конотопського повіту, Чернігівської губернії за 1879 рік, відповідно до якого «колезький реєстратор, Почесний громадянин, кавалер ордена Св. Володимира 4-го ступеню Степан Петрович Великдан помер 29 серпня 1879 року (за ст. ст.) і похований на своїй пасіці 31 серпня» [1, 12]. Його могила знаходиться праворуч від могили свого батька Петра Івановича.

Довгий час ім'я та місце поховання Степана Великдана було забуте. Зусиллями колективу НІКЗ «Гетьманська столиця» у 2008 р. на місці поховання відомого пасічника було встановлено надгробну плиту з темного граніту із написом: «Великдан

Степан Петрович. 1819-1889 р. Спадкоємець Прокоповича П.І. Керівник школи бджільництва». На жаль, рік смерті на плиті не правильний. Це помилка організації, яка у 2008 р. встановила бронзовий пам'ятник Прокоповичу П.І. і зробила зовнішню реконструкцію кургану.

Отже, на основі виявлених та вивчених науково-джерельних матеріалів до наукового обігу вводяться маловідомі факти життєвого шляху педагога, експериментатора у бджільницькій справі, активного громадського діяча Степана Великдана. Він є продовжувачем справи батька, Петра Прокоповича, який був першим, хто перетворив вітчизняне бджільництво з простого промислу в науку.

Посилання

1. Різниченко В. С. Великдан. Реприн. вид. (Київ, 1925) – Стрий, 2010.
2. Такий В. Т.Г. Шевченко і П.І. Прокопович // Пасіка – 2005. – № 8.
3. Половникова С. Петро Іванович Прокопович: продовження роду // Матеріали науково-практичної конференції «Видатні діячі Батуринського краю», присвячена 230-й річниці з дня народження Петра Івановича Прокоповича. – Ніжин, 2005.
4. Прокопович П. Вибрані твори. Т.1. – Харків, 2010.
5. Прокопович П.И. Избранные статьи по пчеловодству. – М., 1960.
6. Обзор действий Департамента Сельского Хозяйства в течении пяти лет, с 1844 по 1849 год. – СПб., 1850.
7. Прокопович П. Про пчолу. – Стрий, 2010.
8. Москвитянин. Ч. III. – № 10, кн. 2, раздел V. М., 1850.
9. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния. – СПб., 1865.
10. Юрченко Т. Короткий нарис історії Українського пасічництва. – Стрий, 2008. Факсимільне видання з оригіналу видання Прилуцького Кооперативного Пасічницького Товариства, 1926.
11. «Порядок» – громадсько-політична та літературна газета, що виходила у Петербурзі в 1881-1882 роках.
12. Батурин: сторінки історії. Збірник документів і матеріалів. – Чернігів, 2009.
13. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. / Под ред. профессора М. Е. Андриевского, К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского. – СПб., 1890-1907.
14. Юбилей Степана Алексеевича Маслова 20 декабря 1868 года. – М., 1869.
15. Основа. Южно-русский литературно-учений вестник. – СПб., январь, 1861.
16. Різниченко В. Як погинула пасіка Прокоповича. Репринт. вид. (Київ, 1920). – Стрий, 2007.

Терех Н.И. Степан Великдан

На основе источников рассматривается жизненный путь и научно-образовательная деятельность выдающегося украинского пасечника Степана Петровича Великдана, продолжателя дела своего отца – известного деятеля отечественного пчеловодства Петра Ивановича Прокоповича, в результате чего анализируется его личный вклад в становление и развитие отечественного пчеловодства как науки.

Ключевые слова: пчеловодство, Прокопович, школа, учитель, помощник, почетный гражданин, книги на украинском языке.

Terekh M.I. Stepan Velykdan

On the basis of source materials the article describes lifetime,

scientific and educational activity of outstanding Ukrainian apiarist Stepan Petrovych Velykdan. He was a son of prominent figure of home beekeeping – Petro Ivanovych Prokopovych and a follower of his father's business. The author gives profound analyses of his personal contribution in formation and development of home beekeeping.

Key words: beekeeping, Prokopovych, school, teacher, assistant, honoured citizen, books in Ukrainian.

29.03.2011 p.

УДК 94 (477. 51) «18»

О.Я. Рахно

ЗЕМСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М.І. НЕПЛЮЄВА

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху та земської діяльності Чернігівського губернського предводителя дворянства у 1872-1890 рр. М.І. Неплюєва.

Ключові слова: Микола Неплюєв, земство, гласний, губернський предводитель дворянства.

Микола Іванович Неплюєв (1825-1890) – чернігівський губернський предводитель дворянства у 1872-1890 рр., залишив по собі згадку серед сучасників і дослідників [1, 15; 2, 303-305] як захисник підвалин самодержавства, особливо на губернських земських зібраннях, де він головував за посадою предводителя. Втім, його життєвий шлях та громадська діяльність ще не знайшли відображення у науковій літературі. Дана стаття має на меті заповнити цю прогалину.

Рід Неплюєвих пруського походження. Його представники перейшли на службу до великого князя Олександра Ярославича Невського. Прізвище Неплюєвих отримало свою назву від нащадків Андрія Івановича за прізвищем «Кобила», який перебував на службі у московського князя Семена Івановича. Г.О. Милорадович зазначав: «У Андрея Івановича был праправнук Федор Иванович Неплюй, потомки коего Неплюевы служили Российскому Престолу дворянские службы в знатных чинах и жалованы были от ГОСУДАРЕЙ поместьями в Тверской, Новгородской, С.-Петербуржской, Черниговской и др. губерниях, и другими знаками почестей и Монарших милостей» [3, 153-154].

М.І. Неплюєв народився у 1825 р. у сім'ї гвардійського полковника Івана Івановича Неплюєва та його дружини – баронеси Берти Василівни Дибич. Подружжя мало ще синів Івана (1830 – ?), Василя (1831 – ?), Дмитра (1833 – ?) та дочку Наталію [3, 153].

Навчався М.І. Неплюєв у школі гвардійських підпрапорщиків і кавалерійських юнкерів. По її закінченні у 1843 р. був направлений на службу прапорщиком до лейб-гвардійського Драгунського полку. У 1846 р. згідно з його проханням був